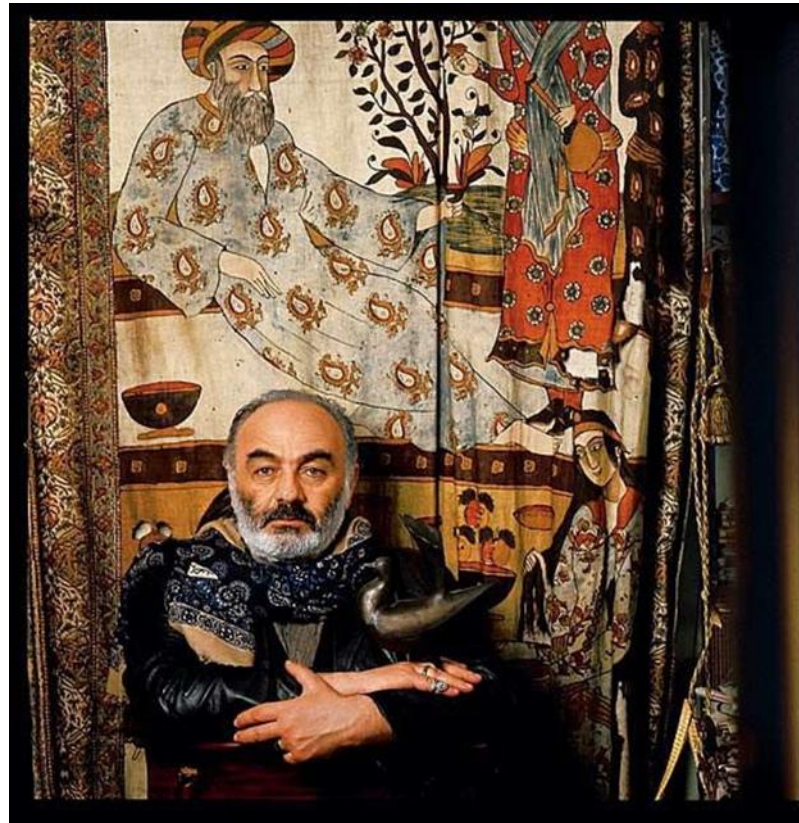

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

НЕБЕЗПЕЧНО ВІЛЬНА ЛЮДИНА

До 100-річчя від дня народження

Тематичний дайджест

КИЇВ 2024

Небезпечно вільна людина : до 100-річчя від дня народження : тематичний дайджест / укладачі : зав. інформаційно-бібліографічним відділом Л. В. Колісник, головний бібліограф Н. Д.Валітова. – Київ : НТУ, 2024. – 14 с.

Відповідальний за випуск : директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник.

Ім'я Сергія Параджанова майже чотири десятиліття у списках кращих кінематографістів світу. Фільм "Тіні забутих предків" став вінцем його творчості.

Після виходу в 1964 році на великий екран, його негайно ж назвали шедевром, а Сергій Параджанов прокинувся знаменитим. Картина вражала тваринною чуттєвістю, буйством обрядів, природною первозданністю, любовним трагізмом і світлим смутком. Створення цієї філософської притчі, наскрізь пронизаної релігійними мотивами, стало несподіванням для критиків. Адже до появи картини Сергій вже 10 років активно працював у сфері кіно, але досі його роботи не обіцяли чоловікові гучної слави і всесвітнього визнання.

Після виходу "Тіней" на екрани Параджанов став славетним, посівши почесне місце поряд із метрами світового кіно. Гарвардський університет додав стрічку до списку обов'язкових для перегляду студентам які претендують на вищий ступінь у кінознавстві.

«Тіні» викликали шок... Незвичайна картина кардинально відрізнялася від усього знятого в СРСР. Історія трагічної любові Івана (І. Миколайчук) і Марічки (Л. Кадочникова) сколихнула світ. Почався триумфальний хід картини екранами світу (на Заході фільм демонструвався під назвою "Вогненні коні") — двадцять вісім призів на міжнародних фестивалях у двадцять одній країні (є запис у Книзі рекордів Гіннеса), захоплені телеграми з поздоровленнями від Фелліні, Антоніоні, Годара, Куросави.

Успіх фільму спричинив не лише світову славу його творця. На прем'єрі 4 вересня 1965 року в київському кінотеатрі "Україна" на сцену піднявся Іван Дзюба й повідомив, що у Львові йдуть арешти інтелігенції. Виникло сум'яття, хтось став відштовхувати його від мікрофона, увімкнули пожежну

сирену, щоб заглушити промовця.

Над головою режисера стали згущатися хмари. Історія з нереалізованим фільмом "Київські фрески" — тому приклад. Керівники українського Держкіно поставилися до сценарію насторожено. Після перших проб зйомки заборонили. Параджанов змонтував із кінопроб до "Київських

фресок" мініфільм. Він чудом уцілів — його знайшли в 1992 році на кіностудії в коробці з іншою назвою.

Пересвідчившись, що на київській кіностудії працювати більше не дадуть, режисер вирушив до Вірменії. 1967 року на Єреванській студії документальних фільмів він зняв картину "Акоп Овнатанян", а 1968-го на "Вірменфільмі" почав художній фільм "Саят-Нова". Держкіно СРСР присвоїв фільму найнижчу категорію, що вирішило його прокатну долю й закрило доступ на міжнародний екран. Більше того: режисерові С. Юткевичу, спеціально запрошеному з Москви, було доручено перемонтувати фільм, внаслідок чого авторський оригінал зберігся лише у вірменському варіанті.

Параджанов повертається до Києва й незабаром представляє на студію ім. О. Довженка сценарій "Intermezzo" (знову за М. Коцюбинським). Фільм так і не був запущений у виробництво. Безвихідь змушує режисера написати секретареві ЦК КПУ з ідеології: "Минуло більше понад п'ять років відтоді, як вийшов на екрани фільм "Тіні забутих предків". Як відомо, цей фільм уперше за багато років знову повернув міжнародний престиж українському кіно. Він досі має широку пресу в усьому світі: Здавалося б, беручи все це до уваги, керівництво української кінематографії повинно бути зацікавлене, щоб "розвинути успіх" і, зокрема, доручити нові роботи, нові замовлення режисерові, який показав свій професійний рівень і свої творчі можливості. На ділі ж вийшло навпаки. Я не тільки не одержав ніякого замовлення, а й моя власна ініціатива — спроби поставити фільми "Київські фрески", "Сповідь", "Бахчисарайський фонтан" — постійно відкидалися.

Параджанов продовжує писати сценарії, обмірковує нові задуми, малює. І — ходить по лезу бритви. Представляючи в лютому 1970-го на з'їзді комсомолу в Мінську фільм "Саят-Нова", він говорить неймовірні на ті часи речі: "Один із секретарів ЦК з культури — в минулому натирач підлоги,

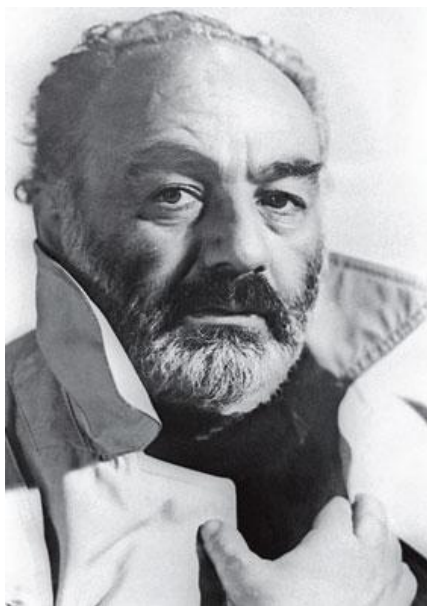
якого було висунуто на керівну посаду, — подивившись картину, сказав про те, що це надзвичайна картина, але що в ній дуже багато мастики. Я довго не розумів, чому саме мастики, потім мені переклали його "тлумачі", які його супроводжують і редагують, що це "містика". У тому ж виступі Сергій

Йосипович признається: "Я розумію, наскільки я ризиковано виступаю. Але мене вчора розлютив цей член ЦК, який погрожував, мовляв, ти ще шість років не працюватимеш". Резонанс був такий, що керівник КДБ Ю. Андропов доповідав про цей виступ на засіданні політбюро

Сергій Йосипович говорив, що в Києві його хотіли зробити номенклатурним режисером, який знімає те, що накажуть. Режисер не тільки не погодився на придворну роль, а й відправив, приміром, телеграму тодішньому голові Президії Верховної Ради СРСР: "Москва. Кремль. Підгорному. Оскільки я єдиний безробітний кінорежисер у Радянському Союзі, прошу відпустити мене в голому вигляді через радянсько-іранський кордон. Можливо, стану родоначальником іранського кіно".

"Параджанов... любив гратися з вогнем, — згадує Р. Балаян. — Багато хто це вважав (і вважає досі) епатажем. Однак, на мій погляд, це і є свобода особи. Спосіб життя, дуже органічний для Параджанова».

Тим часом ні на хвилину не припиняється знаменитий параджановський карнавал — геніальний оповідач і вигадник, він блискуче імпровізує. Люди, які добре знали режисера, могли розрізнити його оповідки за ступенем правдивості, але новачки сприймали все за чисту монету... Якимось в інтерв'ю датській газеті Сергій Йосипович заявив, що його прихильності домагались аж два десятки членів ЦК КПРС. Сказав жартома, але газета надрукувала це й розповсюдила по всьому світу. Коли про це стало відомо в Кремлі, було дано команду Параджанова посадити.

Кримінальну справу, результат якої було вирішено заздалегідь, готували в такому поспіху, що виконавці замовлення не зразу й придумали, яке обвинувачення пред'явити. Інкриміновані статті змінювалися. Спершу — валютні операції. Потім, згадавши, що Параджанов збирає ікони, вирішили звинуватити в пограбуванні церков. Але передумали й зупинилися на хабарництві. І лише потім з'явилася версія, пов'язана з гомосексуалізмом. До київського КДБ терміново викликають друзів Сергія, від них вимагають письмових свідчень, що вони були

згвалтовані Параджановим. Але необхідних показань вони не дали. Один таки знайшовся. Вже наступного дня, 17 грудня 1973 року, режисера було заарештовано, точніше, він пропав. Повернувся з Москви, прийшов до

свої квартири й безвісти зник. Три дні колишня дружина Світлана і кінооператор Сурен Шахбазян усюди його шукали, але скрізь відповідали, що нічого не відомо про Параджанова. Лише через три дні в Держкіно прийшли особи з КДБ й повідомили: режисер арештований, його обвинувачують за шістьма статтями кримінального кодексу. Під час арешту зникли 17 його сценаріїв. Справу вів слідчий з особливо важливих справ республіканської прокуратури Макашов. "Вам належить рік, а я знайду п'ять років", — заявив Параджанову.

Так і сталося. Його відправили в зону спершу під Луганськом (тоді — Ворошиловград), потім під Вінницею. Після арешту на кіностудії спалили єдину копію "Тіней забутих предків".

Невтомний вигадник, він став збирати кришки від молочних пляшок, придумав техніку гравірування фольги. Фольгу заливав смолою, і утворювалися "талери Параджанова" — із зображенням Петра І, Хмельницького, Пушкіна, Гоголя. Кілька таких "талерів" тюремні власті вилучили й відправили на психіатричну експертизу до Москви: хотіли довести, що їхній автор божевільний. Прийшла відповідь: "Талановитий, дуже". Через десятиліття один із таких медальйонів із портретом Пушкіна потрапив до видатного італійського кінорежисера Федеріко Фелліні, і він відлив із нього срібну медаль, якою відтоді нагороджують кращий фільм на фестивалі в Риміні.

Про роки ув'язнення Параджанов згодом написав (точніше, надиктував) сценарій, фільм за яким, "Лебедине озеро. Зона", зняв його друг і сподвижник по "Тінях забутих предків" Ю. Ільєнко.

Добрим генієм і рятівницею режисера стала Ліля Брик, муза й кохана В. Маяковського. Не без її участі за рубежом був створений міжнародний комітет із порятунку Параджанова на чолі з Лукіно Вісконті.

Членами комітету стали П'єрпаоло Пазоліні, Джон Апдайк, Тоніно Гуерра та інші всесвітньо відомі діячі культури. Однак їхні звертання до радянської влади залишалися без відповіді. У грудні 1977 року на прохання Л. Брик до Москви приїхав відомий французький письменник Луї Арагон. На зустрічі з Брежнєвим він замовив слово за Параджанова. І генсек зробив воістину царський дарунок зарубіжному гостю — вже

30 грудня 1977 року режисера звільнили.

Йому заборонили жити в Києві. Сергій Йосипович вирушив до Тбілісі. 53-річний, він з'явився на порозі рідної домівки в чорному зеківському бушлаті, без звичної бороди, майже невпізнаний...

Чотири роки не працював за фахом. Лише вряди-годи їздив до Києва відвідати сина Сурена, студента архітектурного факультету будівельного інституту. Єдиний син режисера народився після трьох років гармонійного і спокійного сімейного життя зі Світлоною Щербатюк. Незважаючи на те що пара виглядала щасливою, їх союз розпався вже в 1961 році. Жінка завжди говорила, що причиною розлучення став характер Параджанова: творча людина часто поводився дивно, непередбачувано і навіть шалено.

У побуті Параджанов був своєрідною людиною. Двері квартири практично не зачинялися. Іноді за день гостей бувало до сорока й більше. Якось режисер запросив на день народження всіх, кого зустрів. Друзів, знайомих, колег, сусідів... Прийшло понад сто осіб. У квартирці ледь помістилося двадцятьоро. Тоді винуватець торжества, не збентежившись, розкотив килими, доріжки по східцях у під'їзді зі свого п'ятого поверху до першого. Гості розмістилися вздовж сходів — від гори до низу. Кожному іменинник роздав келихи, тарілки, виделки. А сам об'їжджав ліфтом по черзі поверхи, піднімаючи тости і приймаючи поздоровлення.

...Про своє становище Параджанов розповів французькій газеті "Монд": "Тепер я вільний, але не почуваюся в безпеці. Тут усі повинні мати прописку й роботу. Але мені не дають роботи. Мене можуть будь-коли арештувати, бо я ніде не працюю. Я не маю права

існувати, я поза законом".

У жовтні 1981-го, опинившись у Москві, Параджанов на запрошення Ю. Любимова прийшов на генеральний прогін спектаклю "Володимир Висоцький" у Театрі на Таганці. В залі — держчиновники, представники громадськості. Відбулося обговорення. На захист постановки виступило багато діячів науки і культури. Взяв слово і Параджанов. Він заявив, що спектакль — святий, ніхто його закрити не посміє, тому що сам Папа Римський пообіцяв втрутитися в цю справу. Потім назвав радянську владу фашистською, оскільки кращі люди батьківщини гниють по в'язницях, а "пижикові шапки з Луб'янки" все не втихомиряться — от і в цей зал напхалися.

На Параджанова завели нову кримінальну справу, звинувативши в дачі хабара. 11 лютого 1982 року його заарештували в Тбілісі. В очікуванні суду він провів 11 місяців у слідчому ізоляторі. Режисера засудили до п'яти років ув'язнення умовно. Спочатку передбачався суворіший вирок, але врятувало звертання поетеси Б. Ахмадуліної до керівника Грузії Е. Шеварднадзе.

Не без участі Шеварднадзе режисерові вдалося повернутися до кінематографа.

У 1984 році на студії "Грузія-фільм" Параджанов знімає картину "Легенда про Сурамську фортецю".

Стрічка присвячується грузинським воїнам усіх часів, які віддали життя за Батьківщину. Основою послужила старовинна легенда про те, як готуючись до захисту своєї країни від нападу іноземних

поневолювачів, люди зводили фортецю, але кожен раз, коли стіна досягала рівня даху, вона падала. «Стіна вистоїть, якщо в неї буде замурований найпрекрасніший хлопець», – сказала ворожка. І знайшовся доброволець для цієї священної місії ...

У 1986 році на Грузинській студії документальних фільмів він знімає фільм-фантазію "Арабески на тему Піросмані", а у 1988 році на екрани виходить фільм "Ашик-Керіб".

Спільний фільм Сергія Параджанова і Давида Абашидзе, знятий на кіностудії Грузія-фільм, присвята пам'яті Андрія Тарковського. Фільм "Ашик-Керіб" стане його прощанням з Тарковським і наблизить самого Параджанова до закінчення земного шляху. Картина вийде яскравою, тріумфуючою, але нескінченно трагічною. Так і сам Параджанов не міг уявити собі безхмарного та нескінченного щастя, завжди приходили поневіряння та втрати.

Це остання завершена стрічка Сергія Параджанова, тому що його наступний фільм «Сповідь» так і не був дороблений до кінця.

У 1985 році у тбіліському Будинку кіно відкривається перша виставка його праць — колажі, ляльки, кераміка, малюнки, асамбляжі.

Колажі Параджанова, створені у в'язниці

Початок перебудови ознаменував новий етап у житті Параджанова. Офіційна радянська преса величає вчорашнього зека класиком, йому дозволяють їздити за кордон, пропонують знімати все, що він хоче.

У лютому 1988-го Параджанов був запрошений до Голландії, де його вшанували в числі двадцятьох найкращих режисерів світу. У 1989 році маестро нарешті взявся до роботи над автобіографічним фільмом "Сповідь".

Однак зняти фільму не встиг. У нього виявили рак легені. На запрошення уряду Франції режисер прибув для лікування до Парижа. Два місяці лікарі боролися за його життя, але хвороба була невиліковна. Зрозумівши, що це останні дні, Параджанов попросив відвезти його до Єревана, де через три дні помер.

25 липня 1990 року його поховали в Пантеоні столиці Вірменії, поруч з Арамом Хачатуряном, Вільямом Сарояном та іншими видатними діячами мистецтва, літератури, культури і науки Вірменії.

У 1990 році Параджанову було присвоєно звання Народного артиста УРСР.

У 1992 році Параджанов став Лауреатом Національної премії України ім. Тараса Шевченка (порсмертно).

У 1991 році в Єревані відкрився музей великого режисера й художника.

У Києві на будинку, де він жив, з'явилася меморіальна дошка.

В Києві на території кіностудії ім. Олександра Довженка на майданчику біля одного з центральних корпусів в 1997 році встановлений пам'ятник Сергію Параджанову

Автор — скульптор Богдан Мазур.

2004 рік був проголошений ЮНЕСКО роком Сергія Параджанова.

Пам'ятник Сергію Параджанову на Батьківщині — в Тбілісі

Нескінченний внесок Параджанова у світове кіномистецтво складно переоцінити та оскаржити. Сергій Параджанов в основу фільму завжди вкладав ген народу, нації, історії, героя чи сюжету. Тому й прозвали його геніальним.

Фільмографія

1951 рік — «Молдавська казка»

1954 рік — «Андрієш»

Дитяча казка "Андрієш" знята Сергієм Параджановим і Яковом Базеляном. Історія про юного пастуха, який мав чарівну сопілку. Це рання студентська робота, але тут вже помітний неповторний стиль легендарного режисера.

1957 рік — «Думка» — фільм-концерт капели, яка виконує твори Миколи Леонтовича та Сергія Рахманінова.

1958 рік — «Перший хлопець»

1959 рік — «Наталія Ужвій» - кіно більше скидається на шоу-ріл акторки, ніж на дослідження кар'єри чи особистого життя.

1960 рік — «Золоті руки»

1961 рік — «Українська рапсодія». Попри патріотичну патетику, в "Українській рапсодії" впізнаються елементи, які цікавлять Сергія Параджанова найбільше: фатум, війна та українська пісня. Музика є неодмінною складовою сюжету фільму. Кіно вражає масштабним розмахом та виконанням пісень українською мовою. Для початку 1960-х це кіно було одним із найвпізнаваніших у доробку кіностудії імені О. Довженка.

1962 рік — «Квітка на камні». Цей фільм спершу мав назву "Так ніхто не кохав", і знімати його мав Анатолій Слісаренко. Але режисера притягнули до кримінальної відповідальності за смерть акторки Інни Бурдученко на знімальному майданчику, тож стрічку передали Сергію Параджанову. Параджанов завершив виробництво з новою назвою, дознявши більшу частину фільму. "Квітка на камені" стане останнім фільмом для режисера, який остаточно попрощається із драматичним радянським кіно.

1964 рік — «Тіні забутих предків».

Стрічка отримала 39 міжнародних нагород, 28 призів на кінофестивалях (із них — 24 гран - прі) у двадцять одній країні. Параджанову надсилали свої вітання Фелліні, Антоніоні,

Куросава, а польський режисер Анджей Вайда став перед ним на коліна й на знак вдячності поцілував руку.

1966 рік — «Київські фрески» (не закінчен)

1967 рік — «Страсті за Саят-Нове»

1968 рік — «Діти Комиїтасу» (загублен)

1968 рік — «Колір граната» («Саят-Нова»)

Режисер за допомогою різних кінематографічних прийомів продемонстрував творчість вірменського поета Саят-Нова. У фільмі немає звичних діалогів. Новаторський стиль зйомки подарував Сергію Параджанову визнання у всьому світі. Але Параджанова звинуватять у порнографії та містицизмі, змусять прибрати згальоване ім'я поета з назви картини, плівку вилучать, фільм, знятий однією лінією, розділять на новели, і доручать монтаж кінотеатральному режисеру Юткевичу. В обмежений прокат картина вийде за назвою «Колір граната».

1969 рік — «Акоп Овнатанян»

1984 рік — «Легенда про Сурамську фортецю». Тут немає сюжету як такого, події відбуваються в епосі Середньовіччя, в Грузії, і сповнені символами. Всі предмети, що показані у відеокадрах, мають сакральний сенс. Тому картина "Легенда про Сурамську фортецю" вражає своєю філософією та візуалом. Цікаво, що стрічка присвячена грузинським воїнам, які віддали життя за Батьківщину. За основу режисер взяв старовинну легенду про становлення фортеці, яка боронила країну від нападу іноземних поневолювачів.

1986 рік — «Арабески на тему Піросмані»

1988 рік — «Ашик - Керіб» - це історія про бідняка Ашика - Керіба, який пообіцяв повернутися до нареченої, коли стане багатим. Але суперник принижує головного героя, викрадаючи у нього одяг. Сім років Ашик-Керіб блукає в мандрах, поки не повертається додому, щоб порадувати сліпу матір та кохану жінку, яка вже встигла вийти заміж за іншого. "Ашик - Керіб" зажив слави однієї із найбільш впізнаваних робіт режисера, довівши, що до

розшифрування стрічок, сповнених містикою та поетикою, завжди слугуватиме ключем глядацької інтуїції.

1990 рік — «Сповідь» (не закінчений. оригінальний негатив включено до фільму “Параджанов: Остання весна”(1992)

Про митця знято велику кількість фільмів, серед яких „Сергій Параджанов: „Я знімаю геніальний фільм” (1991, реж. В. Луговський), „ Маестро ” (1993, О. Кайдановський), „Ніч у музеї Параджанова” (1998, Р. Балаян), „Небезпечно вільна людина” (2004, Р. Ширман) та ін.

Матеріал з відкритих джерел інтернету